

УДК811.161.2

ПОРУШЕННЯ ЛІТЕРАТУРНИХ НОРМ У ПРОФЕСІЙНОМУ МОВЛЕННІ

Пашинська Л.М.

*кандидат філологічних наук, доцент,
Київський національний лінгвістичний університет
ludmila_7171@ukr.net*

Школа Г.М.

*кандидат філологічних наук, доцент,
Київський національний лінгвістичний університет
shkolagal8@gmail.com*

Головна ознака літературної мови – це унормованість, тому у професійному мовленні треба дотримуватися мовних норм і стандартів. Статтю присвячено типовим помилкам і порушенням орфоепічних, акцентологічних та лексичних норм, що знижує культуру мовлення. Володіння літературними нормами свідчить про культуру думки, загальну культуру фахівця, досконале й достатнє володіння мовою в процесі мовленнєвої діяльності, майстерне використання мовно-виражальних засобів залежно від мети й обставин спілкування.

Ключові слова: мовна норма, культура мови, літературна мова, професійне мовлення.

VIOLETION OF LITERARY NORMS IN PROFESSIONAL SPEECH

Pashynska L.M.

*Candidate of Philology, Associate Professor
Kyiv National Linguistic University*

Shkola H.M.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Kyiv National Linguistic University*

The main feature of literary language is normality, so professional language must adhere to linguistic norms and standards. The article deals with typical mistakes and violations of orthoepic, accentological and lexical norms, which reduces the culture of speech.

Orthoepic rules govern the rules of proper pronunciation of sounds and sounds in the process of speech. Compliance with these norms promotes accurate and unambiguous understanding of what is being said, makes it impossible to distort the content of words. Deviations from the orthoepic norms of modern Ukrainian in professional language are also conditioned by the influence of the Russian language. Accentological norms determine the ability to pronounce words correctly, because the accent in the Ukrainian language plays a sense-distinguishing function, a form-distinguishing role and serves to distinguish grammatical forms of different parts of the language. Violations of the rules of accenting words can also occur under the influence of the Russian language, surzhik, dialects.

The lexical norms provide for the regulation of the clear correspondence of the lexical composition of linguistic means to the general normativity of the Ukrainian language, promote the use of words in their own meanings, which cannot always be observed in professional speech. The most common lexical flaws and errors in language practice are due to certain factors and relate to the following cases: the use of words in a context-less meaning; confusing paronyms - words that are similar in sound but different in spelling and meaning; Abuse of a foreign language, predominantly Anglicism, which has its own correspondences in the Ukrainian language; use

of cripples from the Russian language; use of extra words (pleonism) and repetition (tautology); verbatim translation of foreign language persistent language references, which in Ukrainian have their correspondences, violations of phraseological accuracy; misuse of prepositional constructs, which, according to scientists, arises because of insufficient knowledge of Ukrainian prepositional models.

Knowledge of literary norms testifies to the culture of thought, the general culture of the expert, perfect and sufficient command of the language in the process of speech activity, skillful use of linguistic and expressive means depending on the purpose and circumstances of communication.

Keywords: language norm, language culture, literary language, professional language.

Професійна мова лінгвістів, журналістів, психологів, менеджерів, маркетологів, правників та інших спеціалістів сучасних сфер діяльності в умовах сьогодення має базуватися на законах української мови та її нормах, а також передбачає кваліфіковане володіння словом, розуміння фахової термінології, правильне користування нею, уміле ведення документації тощо. Тому саме мовні норми регулюють чітку відповідність мовних засобів загальній нормативності української мови, чого не завжди спостерігаємо в мовленні фахівців різних професій.

Основними типами норм, які відповідають системі мови, увиразнюють її уточнюють контекст, надають висловлюваному вичерпної інформації, регулюють правила наголошування й вимову слів, сприяють правильному вживанню їхніх граматичних форм та визначенню точних лексичних значень, побудові словосполучень і речень, уживанню мовних засобів згідно з функціональними стилями тощо, виступають орфоепічні, акцентологічні, словотвірні, морфологічні, лексичні, стилістичні, синтаксичні норми, які становлять основу культури мови. А під культурою мови розуміємо 1) сукупність комунікативних якостей літературної мови, що виявляються за різних умов спілкування відповідно до мети і змісту висловлення; 2) удосконалення літературної мови й індивідуального мовлення, виявлення тенденцій мовного розвитку, реальне втілення в мовній практиці норм літературної мови; відповідну мовну політику в державі; 3) самостійну лінгвістичну дисципліну, яка вивчає стан і статус норм літературної мови в певну епоху, а також рівень лінгвістичної компетенції мовних особистостей (Коваль, 1990). Отже, володіння літературними нормами свідчить про культуру думки, загальну культуру фахівця, досконале й достатнє володіння мовою в процесі мовленнєвої діяльності, майстерне використання мовно-виражальних засобів залежно від мети й обставин спілкування.

Унаслідок відхилення від літературних норм на різних рівнях мови виникають типові помилки й порушення, що знижують культуру мовлення.

Орфоепічні норми регулюють правила належної вимови звуків і звукосполучень у процесі мовлення. Дотримання цих норм сприяє точному й однозначному розумінню висловлюваного, унеможливує перекручування змісту слів, напр.: *грати* “1) виконувати що-небудь на музичному інструменті (про людину); 2) брати участь у якій-небудь грі; 3) перебувати весь час у русі (про комах, птахів, риб); 4) поводитися з яким-небудь предметом як з іграшкою; забавлятися; 5) іскритися, пінитися, шумувати (про вино, шипучі напої і т. ін.); 6) блищати, відбиваючись у чому-небудь, від чогось (про промені сонця, світла і т. ін.); 7) виступати на сцені зі спектаклями” і *грати* “переплетення металевих (зрідка дерев’яних) прутів, що використовуються для загорожі”; *богатыр* “1) оспіваний у народній творчості герой, хоробрий воїн – людина-велетень із надзвичайною силою і відвагою; 2) перен. про дужу, кремезну, працьовиту, відважну людину” і *багатыр* “той, хто має багатство; багата людина, багатий; протилежне *бідняк*”; *каска* “металевий головний убір у вигляді шолома, що його носять військовослужбовці, пожежники, шахтарі та ін.” і *казка* “1) розповідний народно-поетичний або писемно-літературний твір про вигадані події, вигаданих осіб, іноді за участю фантастичних сил; 2) те, що не відповідає дійсності; вигадка, байка”.

Відхилення від орфоепічних норм сучасної української мови у професійному мовленні зумовлюються і впливом російської мови, пор.: треба *Харків, чотирма, тюрма, цар* (а не *Харьків, чотирьма, тюрма, царь*), *голуб, любов, верф* (а не *голубь, любовь, верфь*), *гарантує* (а не *гарантує*), *Чилі, Чикаго, чипси* (а не *Чілі, Чікаго, чіпси*), *п'ятдесят* (а не *п'ятьдесят*), *сімдесятий* (а не *семидесятий*), *двох* (а не *двух*), *що, щось* (а не *шо, шось*).

Акцентологічні норми визначають уміння правильно наголошувати слова, адже наголос в українській мові відіграє 1) смислорозрізнявальну функцію (*вИгода* (користь) – *вигОда* (зручність), *Атлас* (карта) – *атлАс* (тканина), *Орган* (частина організму) – *оргАн* (музичний інструмент), *шкОда* (втрата) – *шкодА* (даремно), *шляхОм* (дорогою) – *шляхОм* (методом, способом); 2) форморозрізнявальну роль (*сестрИ* (Р. в. одн.) – *сЕстри* (Н. в. мн.), *хустки* (Р. в. одн.) – *хусткИ* (Н. в. мн.), *кнИжки* (Р. в. одн.) – *книжкИ* (Н. в. мн.), *Озера* (Р. в. одн.) – *озерА* (Н. в. мн.), *пісні* (Р. в. одн.) – *піснИ* (Н. в. мн.); 3) служить для розрізнення граматичних форм різних частин мови (*пОтяг* (іменник) – *потЯг* (дієслово), *дорОга* (іменник) – *дорОгА* (прикметник), *тУга* (іменник) – *тугА* (прикметник), *гОри* (іменник) – *горИ* (наказовий спосіб дієслова), *батькІв* (кого? іменник) – *бАтьків* (чий? прикметник), *пЕкло* (іменник) – *пеклО* (дієслово).

Порушення правил наголошування слів можуть виникати і під впливом російської мови, суржику, діалектів, пор.: *спИна, фартУх, посерЕдині, одинАдцять, чотИрнадцять, рукОпис, Олень, дрОва, кУрятина, граблІ, живОпис, рЕшетО, чорнОзем, кухОнний, новИй, тонкИй, товстИй, легкИй, оптОвий, одноразОвий, кОсий* (рос. *спинА, фАртух, посередИне, одИнадцать, четЬрнадцать, рУкопись, олЕнь, дровА, курЯтина, грАбли, жИвопись, решетО, чернозЕм, кУхонный, нОвый, тОнкий, тОлстый, лЕгкий, Оптовый, однорАзовый, косОй*).

Лексичні норми передбачають регулювання чіткої відповідності лексичного складу мовних засобів загальній нормативності української мови, сприяють уживанню слів у властивому для них значеннях, чого не завжди можна спостерігати у професійному мовленні. Найпоширеніші лексичні недоліки й помилки в мовній практиці зумовлені певними чинниками й стосуються таких випадків:

1) уживання слів у невласивому для контексту значенні, напр.: *тиждень тому* (а не *неділю тому*), *протягом дня* (а не *на протязі дня*), *треба покарати за провину* (а не *наказати за провину*), *заважати працювати* (а не *мішати працювати*), *нахабно поводитися* (а не *нагло поводитися*), *непевно почуватися* (а не *дурно почуватися*), *відмовляти в послугі* (а не *відказувати у послугі*), *перекладати текст* (а не *переводити текст*), *примушувати прочитати* (а не *заставляти прочитати*);

2) сплутування паронімів – слів, близьких за звучанням, але відмінних за написанням і значенням, пор.: *треба житловий фонд* (а не *жилий*), *дружна команда* (а не *дружня*), *рекламна кампанія* (а не *компанія*), *домашня адреса* (а не *домашній адрес*), *немає гривень* (а не *гривен*), *документальні свідчення* (а не *документовані*), *правові відносини* (а не *відношення*), *гуманне рішення* (а не *гуманістичне*), *громадянський обов'язок* (а не *громадський*), *терористичний акт* (а не *терористський*), *злочинна діяльність* (а не *злочинниця*), *професійна лексика* (а не *професійна*), *рекомендований адвокат* (а не *рекомендаційний*), *особиста охорона* (а не *особова*), *військове відомство* (а не *воєнне*), *воєнний злочин* (а не *військовий*), *акціонерне товариство* (а не *акціонерське*), *іноземна валюта* (а не *волюта*), *із сказаного впливає* (а не *витає*), *травматичний шок* (а не *травматологічний*), *виборча ділянка* (а не *виборна ділянка*), *тонкий дипломат* (а не *дипломант*), *гральний автомат* (а не *ігровий*), *гірничє підприємство* (а не *гірське*), *видатні заслуги* (а не *визначні*);

3) зловживання іншомовною лексикою, переважно англіцизмами, які в українській мові мають свої відповідники, пор.: *бажано чинник* (а не *фактор*), *переважати* (а не *домінувати*), *негайний* (а не *екстрений*), *не брати до уваги* (а не *ігнорувати*), *оскарження* (а не *апеляція*),

відхилення (а не *аномалія*), *бандит* (а не *гангстер*), *вартовий* (а не *конвоїр*), *злочинний* (а не *кримінальний*), *постанова* (а не *декрет*), *передача* (а не *екстрадиція*), *законний* (а не *легітимний*), *вбивця* (а не *кілер*), *приспосовання* (а не *адаптація*), *вибір* (а не *альтернатива*), *байдужість* (а не *апатія*), *доказ* (а не *аргумент*), *обмін* (а не *бартер*), *помста* (а не *вендета*), *заборона* (а не *вето*), *забезпечувати* (а не *гарантувати*), *припущення* (а не *гіпотеза*), *занепадати* (а не *деградувати*), *настанова* (а не *директива*), *однаковий* (а не *ідентичний*), *підроблений* (а не *фіктивний*), *звинувачувати* (а не *інкримінувати*), *наклеп* (а не *інсинуація*), *непорозуміння* (а не *інцидент*), *відшкодування* (а не *компенсація*), *згода* (а не *консенсус*), *переважати* (а не *превалювати*), *перевага*, *право* (а не *прерогатива*), *підтримка* (а не *протекція*), *постійний* (а не *хронічний*). Іншомовні слова в мові – закономірне явище, яке відтворює зв'язки певного народу з іншими, але, мовознавці зауважують, що у фаховому мовленні варто не викорінювати повністю чужомовні запозичення, без яких у культурному мовленні не обійтися, але й не зловживати ними. Запозичення слід уживати тільки тоді, коли вони насправді потрібні, і, безумовно, у властивих для них значеннях. Якщо є дві назви – українська й іншомовна, то перевагу варто віддавати першій, адже вона легше запам'ятовується, зрозуміліша, милозвучніша;

4) уживання калюк із російської мови. Дискусії серед учених останніх років порушують чи не найважливішу проблему сучасного українського термінознавства, а саме – збереження національного духу української термінології, словотвірна структура якої відрізняється від аналогічних термінів інших слов'янських мов, насамперед російської, пор.: треба *запобігти хворобі* (а не *попередити хворобу*), *наступні заходи* (а не *міроприємства*), *наступний, такий* (а не *слідуючий*), *ужити наступні рішення* (а не *прийняти слідуючі рішення*), *колишній директор* (а не *бувчий*), *мати добру репутацію* (а не *бути на хорошому рахунку*), *професійний рівень* (а не *професіональний*), *посідати призові місця* (а не *займати*), *зазнати збитків* (а не *понести збитки*), *вважати за необхідне* (а не *рахувати необхідним*), *служба безпеки* (а не *служба безпеки*), *оскаржити рішення* (а не *обжалувати*), *цей документ* (а не *даний*), *не зважаючи на умови* (а не *дивлячись на умови*), *на виплат* (а не *у розстрочку*), *збіг обставин* (а не *співпадіння*), *порушувати важливе питання* (а не *піднімати*), *гостра потреба* (а не *крайня необхідність*).

5) уживання зайвих слів (плеоназму) та повторів (тавтології), напр.: треба *карикатура* (а не *сатирична карикатура*), *перспектива* (а не *перспектива на майбутнє*), *вакансія* (а не *вільна вакансія*), *обмін, бартер* (а не *обмінний бартер*), *сувеніри* (а не *пам'ятні сувеніри*), *власна думка* (а не *мій власний погляд*), *смерч* (а не *руйнівний смерч*), *індустрія, промисловість* (а не *промислова індустрія*), *на сьогодні* (а не *на сьогоднішній день*), *обслуговування* (а не *сервісне обслуговування*), *колишній президент* (а не *колишній експрезидент*), *наділений індивідуальними рисами* (а не *має свої індивідуальні риси*), *цінник, прейскурант* (а не *прейскурант цін*), *у серпні* (а не *у серпні місяці*), *поширений* (а не *широко поширений*). Тавтологія доречна лише як стилістичний прийом, спрямований на посилення ознаки чи явища, наприклад, у фразеологізмах *криком кричати, поїдом їсти, вольная воля, диво дивне*;

6) дослівний переклад іншомовних стійких зворотів мови, які в українській мові мають свої відповідники, порушення фразеологічної точності, пор.: треба *впадати в очі* (а не *кидатися у вічі*), *ні в сих ні в тих* (а не *не в своїй тарілці*), *просто неба* (а не *під відкритим небом*), *без жодного приводу* (а не *без всякого поводу*), *опанувати себе* (а не *взяти себе в руки*), *мати рацію* (а не *бути правим*), *пішло нанівець* (а не *пішло прахом*), *про вовка промовка* (а не *легкий на помині*), *пошитися в дурні* (а не *залишитися в дурнях*), *спало на думку* (а не *прийшло в голову*), *даруйте на слові* (а не *в обіду сказано*), *незважаючи ні на що* (а не *не дивлячись ні на що*), *справа честі* (а не *питання честі*);

7) помилкове вживання прийменникових конструкцій, яке, на думку вчених, виникає через недостатнє знання українських прийменникових моделей, напр.: треба *до сьогодні* (а не *по даний*)

час), на замовлення (а не по замовленню), довідка телефоном (а не по телефону), допомога з безробіття (а не по бізробіттю), інструкція щодо використання (а не по використанню), комісія у справах молоді (а не по справах молоді), під час виконання службових обов'язків (а не при виконанні), тільки за умови (а не тільки при умові), за аналогією (а не по аналогії), за взаємною згодою (а не по взаємній згоді), за вказівкою (а не по вказівці), за власним бажанням (а не по власному бажанню), тримати про всяк випадок (а не на всяк випадок), за підтримки колег (а не при підтримці колег), за зачиненими дверима (а не при зачинених дверях), за необхідності (а не при необхідності).

Отже, як засвідчив аналізований матеріал, у всіх сферах професійної діяльності варто дотримуватися мовних норм, як шляху до впровадження культури мовлення. Утвердження ролі української мови як самобутньої системи у професійній практиці сприятиме вдосконаленню її мовних засобів, збереженню лексичної та граматичної індивідуальності, створенню національних термінологічних стандартів, а також усуненню проблем неконтрольованого процесу вживання іншомовних запозичень, не властивих українській мові словоформ.

Література

- Вознюк, Г.Л., Булик-Верхола, С.Р., Василюшин, І.П., Гнатюк, М.В., Ментинська, І.Б., Шмілик, І.Д. (2016). *Українська мова (за професійним спрямуванням)*. (Навч. посібник-практикум). Львів: Видавництво Львівської політехніки.
- Головащук, С.І. (1989). *Словник-довідник з правопису та слововживання*. К.: Наукова думка.
- Караванський, С. (2001). *Пошук українського слова або Боротьба за національне "я"*. К.
- Коваль, А.П. (1990). *Культура ділового мовлення*. К.
- Микитюк, О.Р. (2014). *Культура мовлення: особливості, завдання, цікавинки*. (Навч. посібник). Львів: Видавництво Львівської політехніки.
- Пономарів, О. (1999). *Культура слова: Мовностилістичні поради*. К.
- Словник української мови: В 11 т. (1970–1980)*. К.
- Токарська, А.С., Кочан, І.М. (2003). *Культура фахового мовлення правника*. (Навч. посібник). Львів: Світ.
- Фаріон, І.Д. (2017). *Мовна норма: пошук істини*. (Навч. видання: посібник). Івано-Франківськ: Місто НВ.

References

- Voznyuk, H.L., Bulyk-Verkhola, S.P., Vasylyshyn, I.P., Hnatyuk, M.V., Mentynska, I.B., Shmilyk, I.D. (2016). *Ukrayinska mova (za profesijnym spryamuvannjam)*. (Navch. posibnyk-praktykum). Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoyi politekhniky.
- Holovashchuk, S.I. (1989). *Slovnnyk-dovidnyk z pravopysu ta slovovzhyvannya*. K.: Naukova dumka.
- Karavansky, S. (2001). *Poshuk ukrayinskoho slova abo Borotba za natsionalne "ya"*. K.
- Koval, A. P. (1990). *Kultura dilovoho movlennya*. K.
- Mykytyuk, O.R. (2014). *Kultura movlennya: osoblyvosti, zavdannya, tsikavyuky*. (Navch. posibnyk). Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoyi politekhniky.
- Ponomariv, O. (1999). *Kultura slova: Movnostylistychni porady*. K.
- Slovnnyk ukrayinskoyi movy: V 11 t. (1970–1980)*. K.
- Tokarska, A.S., Kochan, I.M. (2003). *Kultura fakhovoho movlennya pravnyka*. (Navch. posibnyk). Lviv: Svit.
- Farion, I.D. (2017). *Movna norma: poshuk istyny*. (Navch. vydannya: posibnyk). Ivano-Frankivsk: Misto NV.